

Kuvia luova ihminen – alussa aidoimmillaan

Tämä ei ole tieteellinen artikkeli vaan poleeminen kolumni. En teutari ammattilaisten ja vakavasti paneutuneiden alan harrastajien edessä. En esittele uusinta tietoa vankasti nojautuen viimeisiin tieteellisesti todistettuihin löytöihin. Viattoman valtaväestön keskuudessa on yhä kannanotoiksikin nousevia käsityksiä, jotka on asetettu aikoinaan, jopa osin tarkoitushakuisesti. Käsityksiä voidaan tuulettaa tiedon tarkennuksin ja tarjoillen puhdasta loogista päättelyä.

Miten kauan ihminen on ollut nykyisen kaltainen? Miten kauan sitten laji *homo sapiens* kehittyi *homo sapiens sapiensiksi*? Miten kauan on siitä, kun kahdella jalalla liikkunut kädellinen otti haltuunsa tulen? Milloin hän oppi varastoimaan tulella tuottamansa lämpöenergian uuneihin tehdäkseen saviesineistä kaikista käsintekemästään kestävimät, lähes ikuiset? Milloin ihminen tarttui ensi kertaa lämpö- ja paistonuotionsa jäähtyneeseen hiileen pilailakseen nokisia merkkejä otsaansa, poskeensa, vieressä istuneen vatsaan? Tapahtuiko se ennen kuin oli raaputettu tikulla rannan sileään hiekkaan kartta? Tokihan uunin muuraamisen osannut hallitsi myös oman tilansa paikantamisen, ainakin suhteessa naapureihinsa ja riistan apajapaikoille.

Chauvet'n luolaston (Ardèche, nykyisen Euroopan kartaston mukaan Etelä-Ranskassa) luonnollista kokoa olevat puhvelit, hevoset, villasarvikuonot, sapelihampaat ja mammutit piirrettiin 36 000–28 000 vuotta sitten. Kivipinnan valkoiset raapimajäljet syntyivät luolissa samanaikaisesti majoilleiden luolakarhujen kynsistä. 23 000 vuotta sitten viereinen joki tukki luolaston suuaukon. Se löydettiin uudestaan joulukuussa 1994. (Arkeologit **Eliette Brunel-Deschamps**, **Christian Hillaire** ja **Jean-Marie Chauvet**)*

Milloin ihminen tajusi alkaa tallentaa tarkkoja aistihavaintojaan? Milloin hän huomasi tarkkasilmäisyyden ja käteväkätisyyden mahdollisuudet siihenkin? Kasveista saadut pigmentit eivät pysyneet kauaa. Noki ja hiili, ja etenkin veteen liuenneesta rautaoksidista vereen, lintujen muniin ja eläinrasvoihin tehdyt seokset kestivät. Valolta suojatuissa luolastoissa kuvien aika on ollut iätöntä.

Esivanhempamme olivat Afrikassa. Kaksi miljoonaa vuotta sitten heitä oli monenlaisia ja he kehittyivät risteytyen rinnakkain. 600 000 vuoden takaisilla esivanhemmillamme oli samankokoiset aivot kuin meillä. Vaellukset eri puolille maailmaa alkoivat 60 000 vuotta sitten. 45 000 vuotta ihmiset ovat osanneet puhua. Puhuiko *Denisovan ihminen*, entä *neandertalilainen*? Missä määrin Euroopan alueille 35 000 vuotta sitten tullut *Cro-Magnonin ihminen* muistutti meitä? Oliko myös neandertalin ihminen meitä geneettisesti lähempänä kuin on ajateltu? Katosiko neandertalin ihminen kamppailussa Cro-Magnoneita vastaan vai vainko sulautui luonnollisen geneettisen muuntelun seurauksena.

KUVIEN TEKEMISEN TAITO JA TARKOITUS

Altamiran luolien kuvat (Cantabria, Pohjois-Espanja) löysi vuonna 1879 **Marcelino Sanz de Sautuola**. Itse asiassa löytäjä oli tutkijan mukana ollut pikku tytär, **Maria**. Tyttö kehotti isää katsomaan luolan kattoon: Papa! Alta mira! (Katso ylös!) Maalaus aika on ollut noin 20 000 vuotta sitten.

Kuvien tekemisen taito syntyi valmiina. Susi joka eli 30 000 vuotta sitten oli varustautunut periaatteessa samoin lahjoin kuin nykyinen, eniten eroa oli sen roolissa ja suhteessa ihmiseen. Miksi samanlaisen ihmisen kehitys olisi ollut toisenlaista? Ihmisen aistiherkkyyden voi uskoa heikenneen esihistoriallisista ajoista nykypäivää kohti tullessa. City-ihmisen ei ole vaikea käsittää eroa aistien toimivuudessa sellaisten välillä, jotka elävät luonnosta tai kattavasta sosiaalihuollosta. Mutta yhtä helppo ei ole ollut hyväksyä sitä, että kaikilla ihmislajeihin kuuluvilla olisi aina ollut ja edelleen olisi samantasoinen äly ja yhtä rikas tunne-elämä.

Ihmisyksilön kehittyminen on kasvamista lapsesta aikuiseksi. Joistakin piirtävistä lahjakkaista lapsista kehittyi aikuisena hyviä maalareita, taiteilijoitakin. Behavioristinen näkemys koskemaan koko ihmiskuntaa on ollut perua pahan leiman saaneesta sosiaalidarwinismista.** Tieteellisesti näkemys on naiivi, mutta myös tarkoitushakuinen. ”Villin” ja ”sivistyneen” eron kuvittelu tieteellisin perustein suo helpotusta moneen asiaan. Eräiden ihmisryhmien yhteiskunnalliset ja valtapoliittiset teot, kolonialismi, imperialismi ja kapitalismi oikeutetaan sosiaalibehavioristisesti. Maiden ja omaisuuksien haltuunotot, soveltava oikeudenkäyttö, piittaamattomuus alkuperäiskansojen tai vähemmän koulutetun väestönsä oikeuksista nähdään luvallisena ”kehittyneemmille”.

Jos kallion pinta ennen kuvan tekemistä olikin esihistorialliselle maalarielle tabula rasa, se on sitä myös jokaiselle maalarielle tänään. Paitsi, että nykymaalareita rasittaa nähtyjen ja omaksuttujen konventioiden paino. Taakka on paradoksaalisesti eri kuin **Rudyard Kiplingin** (1865–1936) tarkoittama. Primitiiviselle taiteilijalle oli puhvelissa kaikki. Puhveli ei ollut kuva, se oli haluttu, himoittu ja pyydetty ruho. Puhvelin ruho toi elintasoja koko heimoyhteisölle pitkäksi aikaa. Turkki, sarvet, sorkat, liha, veri, luut, jänteet, kaikki. Voiko kuvitella hedelmällisempää tilausta taiteilijalle kuin oli sen, joka pääsi luomaan ikuisesti kestävästä ideaalikuvaan niin merkittävästä? Miten luontevasti onkaan maalattu kuva saattanut imeä itseensä unelman tilanteen ja tapahtuman toistumisesta, pysyvän onnentilan mahdollisuudesta. Kuva syntyi ja synnytti idean***.

Kuvat luotiin luolaston kätköön. Jotkut maalausluolista ovat olleet paikkoja, joissa ei muuten käyty, oleskeltu ja asuttu, joihin pääsemistä estettiin tietien. Ketä tai keitä, mitä tarkoitusta varten kuvat tehtiin? Viitteet uskomusmaailmaan ja uskontoajatteluun tuntuvat jopa todennäköisiltä. Maalari saattoi olla muutakin kuin silmä, käsi ja taito, näkijä ja tallentaja. Hänen rooliaan ei ehkä ollut, kuten nykytaiteilijalle usein mielletään, olla yhteisölle esittäytyvä lahjakkuus. Hän ei luonut esteettistä, tai ottanut näkyvästi kantaa. Hän ehkä loi uskomuksellista hyvinvointia, edesauttoi pyhää.

KALLIOKUVIEN KAANON JA TRADITIO

Ensimmäisestä sukupolvesta seuraavien taiteilijoiden tehtävä ei ollut enää neitseellinen. Kätketyillä kuvilla on ollut katsojansa. Ehkä mestareilla on ollut oppilaat. Kuvaseinien traditio on kymmenien tuhansien vuosien mittainen. On ollut maalareita, joiden malleina ovat olleet aidot ruhot ja tabula rasa, eri kulttuureissa, eri alueilla. Sen jälkeen ovat tietenkin tulleet ne, joilla on ollut ruhojen lisäksi edeltäjien luomat kuvat. On syntynyt yksilöllisiä käsialoja sekä yhteisöllisiä traditioita, kuvien kaanon, useita kaanoneita. Yhteyksiä ja eriytymistä.

Sosiaalibehavioristisesti tulkiten astutaan helposti taas sudenkuoppaan. Pohdin nyt, reippaasti oikoen, 30 000 vuoden jatkumoa. Miten selitetään, että pohjoisen havumetsävyöhykkeen esihistorialliset kalliokuvat, Suomenkin alueelle maalatut, ovat niin paljon yksinkertaisempia? Nehän ovat tavattoman paljon nuorempia kuin Ranskasta ja Espanjasta löydetty, maalattu vain 7000–2000 vuotta sitten. Toki ymmärretään esteeksi aiemmalle maalaamiselle jääkausi. Paikoin kilometrinen jääkerros vetäytyi Pohjois-Euroopan yltä vasta 8000 vuotta sitten. Ymmärretään myös kuvien kuluminen. Luolat puuttuvat suomalaisesta kallioperästä. Avotaivaan alle tehdyt kuvat ovat olleet alttiina valon, lämmönvaihtelun ja veden rapauttavalle vaikutukselle. Mutta silti, jäivätkö taitajat eteläisen Euroopan lämpöön? Lähtikö pohjoista asuttamaan ”sivistymättömämpää” väkeä, tikku-ukkojen raapustajia?

Tietystikään ei ole mieltä koettaa kyseenalaistaa nykyihmisen historian saatossa tapahtunutta yhteiskunnallista ja opillista kehitystä. Esihistoriallisen ja historiallisen ero on itsestään selvä. Vaikka hangoittelee vastaan ajattelutapaa, että ihmislajin älyllisyyden kehitys olisi 30 000 vuoden aikana ollut erityisen mainittavaa, käsitetään pitkän tiedon siirtämisen vaikutus. Epäilemättä tietoa siirtyi esihistoriallisella ajalla, näyttäen, kuvadokumenteina ja perimätietona.

Mutta vasta muistiin kirjoittamisen ja numeerisen merkkaamisen taitojen omaksuminen teki mahdolliseksi mittavan yhteiskunnallisen, uskonnollisen ja teknisen oppimisen sukupolvesta toiseen.

Mutta kirjaimet ja numerot eivät syntyneet itsekseen tyhjästä. Ne ovat kuvien kuvantamisen tulosta. Klassisia historian esimerkkejä ovat mayojen ja egyptiläisten hieroglyfit ja sumerien nuolenpäämerkit. A-kirjaimen vaihteellinen kehitys muinaisegyptiläisen Apis-härän kallon muodosta pitänee kutakuinkin paikkansa. Ensimmäiset kuvat syntyivät todellisen aiheensa intensiivisen tarkastelun jälkeen. Eläinfiguurien äärimmäisen naturalistinen tallentaminen kuviksi on ollut ainutlaatuinen prosessi. Kaikki sen jälkeinen on ollut jatkokäsittelyä, kopiointia.

Kymmenientuhansien vuosien aikana kuvat ovat saaneet uusia tehtäviä, tarkentuneita ja eriytyneitä merkityksiä. Olisiko primitiivinen ihminen osoittanut korkeampaa älykkyyttä, jos olisi aina maalannut härkensä, antilooppinsa ja hirvensä havaintonsa mukaan turpakarvalleen tarkasti? Olisiko kaikkien aikojen jokaisen hirvieläimen kuvan pitänyt olla tallentavinaan klaanien kantaeläinten totemistinen sielu? – Sen kaltaisia tehtäviä antropologit ovat päätelleet luonnollista kokoa olevien huikean taidokkaiden eläinten kuville? Lähellä omaa aikaamme eläneiltä, ja nykyisiltä luonnonkansoilta on saatu vahvistusta eräiden kuvien, ja kuvapaikkojen tulkitsemiselle pyhiksi. Toiset hirvenkuvat ehkä vain esittävät hirviä, tai joitakin hirvieläimiksi arvaittavia. Yleismaailmallisesti kalliokuvia vertaillessa on todettu, että mitä nuoremiksi kuvat tulevat sitä ylimalkaisempia, viitteellisempiä ja merkkimäisempiä niistä monet ovat. Uikujoen pohjukasta Vienanmereltä, samoin Norjan Altasta tavataan kivikautisia sarjakuvallisia koosteita. Kalliopintaa kaivertaan on kerrottu kuvallisesti tapahtumia. Juonen sujuvuus on mennyt kuvallisen taituroinnin edelle. Pronssikautisille kuville, esimerkiksi Ruotsin Tanumissa selkeä ja pelkistynyt kuvakerronta, eri seinille kaiverretut samankaltaiset symbolikuvat olivat jo leimallisesti viestejä. Kirjoittamattoman ajan viimeiset kuvat ovat lähes kaikkialla pystyviivoja, vinoristejä, ympyröitä ja muuta nopeaa ja sujuvaa, varmastikin aikalaisten helposti ymmärtämää.

KÖMPELÖ IHMINEN JA VAPAA SIELU

Jos, kuten väitän, esihistoriallinen kuvataide syntyi valmiina, kokemuspohjaisesti ja elämyksellisesti aidompana, mistä se on myöhemmin saattanut kehittyä vain ulkokohtaisemmaksi ja vähemmän merkitseväksi, miksi mestarillisuus toteutui vain eläinaiheissa? Miksi harvoin, aluksi tuskin ollenkaan, maalatut, piirretyt ja kaiverretut ihmisen kuvat olivat niin kömpelöitä ja persoonattomia? Kuvantekijällä oli ilmeisenä tehtävänänsä tavoittaa kuvattunsa olemus, henki ja sielu. Maalari antoi kaiken osaamisensa ja voimansa tavoitteelle. Hän uskoi voivansa saavuttaa sen. Kun nykyihminen nyt, 20 000 vuoden takaa, kallistaa päänsä kattoa kohden Altamiran luolassa, hänkin miltei uskoo puhvelin sielun läsnä olemisen ihmeeseen.

Olisiko maalari, joka koki osaavansa hallita henkeä, tohtinut kajota lajitoverinsa sieluun? Olisiko yksikään kanssaeläjästä sallinut sen, asettunut alttiiksi, antautunut kuvan kohteeksi? Surmattu vihollinen kenties olisi voinut olla malli, tapahtuihan sielun kaappaamista kannibalisminkin keinoin? Mutta syöty vihollinen pysyi vaarattomana, olisiko kuvaksi luotu pysynyt? Ihmisen sielu säästettiin kajoamiselta, ihmisen kuva on aina ollut vain symboli, esihistoriallinen kirjain silloin,

kun sitä jostakin syystä on tarvittu. Ihmissielun oli turvallisempaa antaa lentää.

**Luolamaalausten dokumentointi valokuvin on tarkoin säädeltyä. Erikoislupia myönnetään rajatulle joukolle, etupäässä akateemisille tutkijoille. Suurta yleisöä eniten houkuttelevat luolastot, Chauvet ja Lascaux Ranskassa sekä Altamira Espanjassa, on suljettu lähes kokonaan. Luolastojen läheisyyteen on rakennettu turisteja varten replikat. Niissäkin käynti kannattaa. Internetistä löytyy näyttäviä kuvagallerioita. Kuvia etsiessä ei tarvitse olla huolissaan, tuleeko silmänneeksi aitoja maalauksia vai replikan kopioita. Myös ne ovat laadukkaita.*

****Herbert Spencerin** (1820–1903) rummuttama sosiaalidarwinistinen käsitys yhteiskuntien evoluutiosta mustasi aikanaan, pääosin aiheetta, myös kehitysopin pioneerin, **Charles Darwinin** (1809–1882) nimeä. Oppi kadotti tulivoimaansa sen tunnetuimman kannattajan ja soveltajan, **Adolf Hitlerin** (1889–1945) aikaansaannosten jälkeen. Säikeitä siitä jäi kuitenkin myös behaviorististen tutkijoiden ajattelutapaan, ja varsinkin rivikansalaisten mieliin.

*****Brittiläinen taidehistorioitsija ja filosofi sir Herbert Read** (1893–1968) kirjoitti aikanaan poleemisia ja usein anarkistisiksi tulkittuja teoksia yhteiskunnasta ja taiteen olemuksesta, tehtävästä ja merkityksestä ihmisen kehityksessä. Hän oli keskeisimpiä modernismin ajan taiteen teoreetikoita. Teos *Icon and Idea* (1950) on edelleen perehtymisen arvoinen.

Teksti ja kuvat: Jarmo Laaksonen
Taidehistoria, FM

Lähteet:

- Anati, Emmanuel: Homo intellectualiksen historia on kirjoitettu kiveen (artikkeli, Unesco Kuriiri), 1998
Autio, Eero: Karjalan kallopiirroukset, 1981
Bednarik, Robert G.: Esihistoriallinen taide ilmentää ajattelun alkuvaiheita (artikkeli, Unesco Kuriiri), 1998
Bengtsson, Lasse & Hygen, Anne-Sophie: Rock carvings in the borderlands, 1998
Clottes, Jean: Shamaanin sisäinen matka (artikkeli, Unesco Kuriiri), 1998
Clottes, Jean: Cave art, 2008
Delluc, Brigitte & Gilles: Discovering Lascaux, 2006
Helskog, Knut: Sjamaner, endring og kontinuitet. Relasjoner mellom helleristninger og samfunn med utgangspunkt i helleristingene i Alta, 1990
Ojanen, Eero: Suomen muinaisjäänöksiä, 1995
Kivikäs, Pekka: Saraakallio, muinaiset kuvat, 1990
Kivikäs, Pekka: Kalliomaalaukset, muinainen kuva-arkisto, 1995
Kivikäs, Pekka: Kalliokuvat kertovat, 2000
Kivikäs, Pekka: Kallio, maisema ja kalliomaalaus, 2005
Laaksonen, Jarmo: Pinx, maalaustaide Suomessa, Esihistoriallinen kalliotaide (artikkeli), 2001
Lauhakangas, Rauno: Kuolan niemimaan kalliotaide (artikkeli, Hiidenkivi), 1998
Miettinen, Timo: Kalliotaiteen tulkintamahdollisuuksista, Kalliotaidetta – tutkimusta ja tulkintaa

(raportti, maakuntamuseo, Turku), 1990

Read, Herbert: The Origins of Form in Art, 1965

Read, Herbert: Icon and Idea: The Function of Art in the Development of Human Consciousness, 1950

Siikala, Anna-Leena: Mitä kalliomaalaukset kertovat Suomen kampakeraamisen väestön uskomusmaailmasta? (artikkeli, Suomen antropologi 4), 1980

Siikala, Anna-Leena: Suomalainen shamanismi – mielikuvien historiaa, 1992

Sveen, Arvid: Rock Carvings, Jiepmaluokta hjemmeluft, Alta, 1994